

VINCZE GÁBOR

„Senki se áltassa magát azzal..., hogy a román demokrácia máris ideális állapotokat teremtett az erdélyi magyarság számára.”¹

Az erdélyi magyarság 1947-ben

A romániai magyar kisebbség II. világháború utáni történetében több, jól elkülöníthető korszakhatár állapítható meg. Az 1947-es év nem tartozik ezek közé. Inkább egyfajta átmenetet képez a „remény évei” (1945–1946) és a „fordulat éve”, a román kisebbségpolitika „szigorodásának” kezdete (1948) között. Ennek megfelelően igen *ellentmondásosnak* tekinthető ez az esztendő a magyar kisebbség szemszögéből nézve. Ahhoz, hogy ezt jobban meg tudjuk világítani, vissza kell nyúlnunk az előző időszakig, röviden össze kell foglalni a két év kisebbségtörténeti eseményeit.

A „magyarbarát” Groza-kormány magyarságpolitikája 1945–46-ban

Az 1944. augusztus 23-i sikeres román „kiugrás” után felálló jobboldali kormányok magyarságpolitikájukat ott akarták folytatni, ahol 1938-ban abbahagyni kényszerültek. Ráadásul Észak-Erdély vonatkozásában a „*restitution in integrum*” elvét szerették volna alkalmazni, ami a 2. bécsi döntés után megteremtett magyar intézményrendszer teljes megsemmisítését vonta volna maga után. Tervük nem sikerülhetett, ugyanis – itt most nem részletezendő okok és körülmények miatt² – a szovjet katonai hatóságok 1944 novemberében Észak-Erdély területéről kiutasították a román közigazgatást, és a terület jövőbeni hovatartozásával megsarolt román király 1945. március 6-án fogcsikorgatva bár, de kinevezte dr. Petru Grozát miniszterelnökké – ami a kommunisták hatalomra kerülését tette lehetővé.

Petru Grozának, az általa gründolt törpepárt, az *Ekésfront* vezetőjének, a ravasz ügyvédnek a magyarságpolitikáját kezdettől fogva a sok szó, és kevés tett jellemezte, igen nagy volt a különbség az általa hirdetett elvek, a magyar kisebbség képviselőinek tett számos kijelentése, ígérete és a mindennapi gyakorlat között. Ennek okát röviden abban lehet összefoglalni, hogy a korabeli romániai magyar és magyarországi média által előszeretettel „magyarbarátként” emlegetett Groza tisztában volt egyrészt azzal a ténnyel, miszerint amíg folynak a béketárgyalások, olyan magyarságpolitikát kell folytatnia, mely meggyőzi a magyar területi követeléseket ideig-óráig támogató angolszász politikusokat arról, hogy Romániában határváltoztatás nélkül is rendezni tudják a „magyarkérdést”.³ Emellett azonban azzal is tisztában volt, hogy az általa hirdetett „demokratikus”, „magyarbarát” nemzetiségpolitikát nem csak a jobboldali orientációjú román társadalom, de még az RKP- és RSzDP-tagság, valamint a pártapparátusok egy jó része is elutasítja. Emiatt a miniszterelnök sem tehetett mást, mint *lavírozni* igyekezett a magyar kisebbség követelései, elvárásai és a többségi sovinizmus „tűrőképessége” között: míg egyik kezével „elvett” valamit – a másikkal „adott” – mint az a magyar oktatásüggyel kapcsolatban is jól látható.

1945. május 29-én megjelent a 406. sz. törvényrendelet, mely elrendelte, hogy mindazok az iskolák, amelyek 1940. augusztus 30. után „elmenekültek” Észak-Erdélyből, térjenek vissza korábbi székhelyeikre. Ennek következtében nem csak a volt Ferenc József Tudományegyetem összes épületét kellett visszaadni a románoknak, hanem mindazokat az erőszakkal elkobzott iskolaépületeket is, amelyekben a huszas évekig, majd a 2. bécsi döntés után magyar oktatás folyt. Ugyanakkor a 407. sz. királyi törvényrendelettel megalapították a *Magyar Tanmívelő Állami Tudományegyetemet* (decemberben felvette a Bolyai nevet) – mely azonban az első időkben nem rendelkezett megfelelő épületekkel. Az épületkérdésről hónapokig folyó tárgyalásokat egy sajátos „kompromisszummal” zárták le: a magyar orvosi kar Marosvásárhelyre volt kénytelen költözni. A *Bolyai Tudományegyetem* az első időben olyan gyengén volt ellátva felszereléssel, annyira kevés pénzügyi támogatást kapott a Groza-kormánytól, hogy felmerült annak veszélye, miszerint csupán egy „patyomkin egyetem” fog működni. Nem Bukaresten, hanem az egyetem vezetőségén, a professzori kar kitartásán, és nem utolsósorban a magyar társadalom áldozatkészségén múlt, hogy mégsem ez következett be. Ennek köszönhetően az 1946/47-es tanévben több mint 2000 hallgató tanult a 4 kar és 77 tanszék valamelyikén. (A színvonalas oktatást részben a 33 magyarországi vendégprofesszor biztosította.)⁴ A Bolyai mellett nem feledkezhetünk el arról sem, hogy ebben az időben még egy magyar felsőfokú oktatási intézmény működött Kolozsvárott: az 1946 tavaszán létrehozott *Magyar Zene- és Számművészeti Főiskola*.

A magyar közoktatásügy számos problémájára itt nem térhetünk ki,⁵ csupán megjegyezzük, hogy 1945 és 1946 folyamán számos olyan rendelet látott napvilágot, amely az 1945 tavaszán *de facto* létező oktatási autonómia törvényesítése, kereteinek bővítése irányába mutatott. (Például önálló magyar megyei tanfelügyelőségek léteztek, melyeket a brassói és kolozsvári magyar tankerületi főigazgatóságok ellenőriztek-irányítottak.) Csakhogy a kép ezúttal is felemás: a gyakorlatban működő oktatási autonómia pénzügyi helyzetének stabilizálása – főleg pedig törvényesítése 1948-ig nem sikerült, a *jogi provizorátus* viszonyai között kellett működjön az intézményrendszer.

Míg a magyar kisebbség oktatás- és művelődésügyi intézményeinek helyzete viszonylag megnyugtatóan alakult⁶, addig a gazdasági intézményrendszer megmentéséért kifejtett erőfeszítések jórészt eredménytelenek maradtak.

Az erdélyi magyarság anyagi létalapját először az 1945. márciusi földreformmal rendítették meg. Röviden úgy lehet ezt a problémát összefoglalni, hogy a földkisajátítás eleve a magyarság hátrányára valósult meg, a földjuttatásból pedig jóval számarányán alul részesült.⁷ Bár a magyar kisebbség érdekvédelmét felvállaló *Magyar Népi Szövetség* (MNSZ) kezdettől fogva felhívta a kormány figyelmét erre a súlyos sérelemre, beadványok tucatjaival bombázták Bukarestet – eredményt nem sikerült elérni.

Az előbbinél még súlyosabb sérelem volt az ún. *CASBI-kérdés*. Az *Ellenséges Javakat Kezelő és Felügyelő Pénztár* felállításáról szóló törvényt – a fegyverszüneti egyezmény egyik paragrafusára hivatkozva – még a „reakciós” Rădescu-kormány adta ki 1945. február 10-én. Bár ennek alkalmazása a magyar javakra a törvény életbelépésekor is jogtalan volt, a „magyarbarát” Groza-kormány által kiadott végrehajtási utasítás csak tovább súlyosbította a helyzetet, ugyanis zárolták egyfelől az összes magyarországi jogi- és természetes személy különböző típusú érdekeltségeit, ingó- és ingatlan javait, a magyar állam, illetve hatóságai, valamint magyarországi közalapítványok Észak-Erdélyben lévő különféle vagyonát, ezen kívül pedig az 1940–44 közt bármikor Magyarországra költözött magánszemélyek (az esetek többségében 1944 őszén

elmenekült közalkalmazottakról van szó) Észak-Erdélyben maradt ingó- és ingatlan vagyonát – a földbirtoktól a bútorokig. Ráadásul kitalálták a „*vélelmezett ellenség*” kategóriáját (ez a nemzetközi jogban azelőtt is, és azóta is ismeretlen fogalom). Ez módot nyújtott arra, hogy a román hatóságok az erdélyi magyarság legkülönbözőbb kategóriáinak minden ingó és ingatlan tulajdonát CASBI-ellenőrzés alá helyezték. Iklódi (Hirsch) Dezső,⁸ aki 1945 végétől a bukaresti magyar külképviselet tanácsosa lett, és a CASBI-kérdés egyik fő szakértője, még 1945 augusztusában úgy becsülte, hogy a zár alá vett összes magyar vagyon értéke „*óvatos becslés szerint is megközelíti jóvátételi kötelezettségünk teljes összegét.*”⁹ (Ami – mint tudjuk – 300 millió dollár volt...)

Természetesen mind a magyar kormányok, mind az MNSZ kezdettől fogva tiltakozott, és igyekeztek a kisajátított javakat visszaszerezni – mindhiába. (Az előbbi inkább a nagy értéket képviselő pénzüzetek és iparvállalatok CASBI-zár alóli felszabadításáért küzdött, míg az utóbbit inkább az erdélyi ún. „kisegisztcenciák” magánvagyonának visszaszerzése érdekelte.) Joggal állapította meg 1946 elején Demeter Béla,¹⁰ a budapesti külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztályának szakértője, hogy „*a román CASBI-rendelet változatlanul az erdélyi magyarság egyik legsúlyosabb sérelme, teljesen ártatlan, jelentős magyar tömeget foszt meg minden anyagi létalapjától, a felhozott panaszokra a román kormány ígéretet tesz, de nem hajtja végre.*”¹¹

A CASBI-törvény egyes intézkedései a magyar szövetkezetek közül is többet érintett. A Szövetség Gazdasági és Hitelszövetkezetek Központjához és a Kalácsa Népi Szövetkezetek Központjához mintegy 1100 tagszövetkezet tartozott.¹² A Groza-kormány apparátusa ezeket 1945 tavaszától kezdve igyekezett beolvasztani a román szövetkezeteket tömörítő Nemzeti Szövetkezeti Intézetbe, az INCOOP-ba. Amikor kiderült, hogy ez nem megy olyan egyszerűen, az ún. „kiéheztetés” politikájához folyamodtak. Ez azt jelenti, hogy különféle pénzügyi „trükkökkel” anyagiilag igyekeztek teljesen ellehetetleníteni a magyar szövetkezeteket, melyeknek az összvagyonát 1947-ben 4-500 millió forintra becsülték. Ezek megmentése érdekében az MNSZ kezdettől fogva minden befolyását latba vetette. Részben ennek volt köszönhető, hogy az 1946 végi választásokig még úgy-ahogy működni tudtak.

Végül nem feledkezhetünk meg a csíki székelység jelentős vagyonáról, a Csíki Magánjavakról. Ezt a húszas években az akkori román kormányok törvénytelenül kisajátították, majd az erdők egy jó részét román intézményeknek, községeknek szétosztogatták. A kisajátítás miatt az ügy a Népszövetség elé került, mely ugyan a sértett félnek adott igazat, de a csíkiak csak a 2. bécsi döntés után kapták vissza jussukat: a 63.000 holdból megmaradt 25.500 holdnyi erdőt és az ingatlanokat. 1944 után – a „*restitution in integrum*” szellemében – a bukaresti kormányok ismét román kézben akarták tudni, de a már említett okok (béketárgyalás, közelgő választás) miatt nyílt erőszakhoz nem folyamodhattak. Ennek köszönhetően – és részben az MNSZ tárgyalása-inak eredményeként – 1946 májusában a Csíki Magánjavak helyett létrehozták a Csíki Közjavak Igazgatóságát, amely a vagyon kezelésére volt jogosult. Csakhogy a befolyt jövedelemből nem csak a székelly határrörök leszármazottai részesedhettek, hanem a megye egész lakossága – tehát a románok is, ráadásul az intézmény autonómiáját a gyakorlatban megszüntették. Természetesen ezek a sérelmes intézkedések kiváltották a székelység felháborodását, ezért a kormány hat héttel a választások előtt – mintegy „hangulatjavító intézkedésként” – október 1-én újabb törvényt bocsájtott ki, mellyel létrehozták a Csíki Magánjavak Közérdekű Kereskedelmi Társaságot. Ezzel lát-szólág rendeződött a kérdés – ám a választásokat követő évben kiderült, hogy koránt sincs így.

Fordulat a magyarságpolitikában

A Groza-kormány, illetve a kommunista pártvezetés magyarságpolitikájának megváltozása három okra vezethető vissza.

Egyfelől az RKP – a durva választási terrornak és csalásoknak köszönhetően¹³ – megnyerte az 1946. novemberi 19-i parlamenti választásokat. Emiatt pedig ezentúl nem volt szükség a magyar kisebbség, illetve az MNSZ addig nyújtott támogatására, hiszen a jobboldali pártok gyakorlatilag kiszorultak a politikai porondról. Másfelől a párizsi békeszerződés 1947. február 10-i aláírásával megszűnt az a külső kényszer, amely arra készítette 1945–46-ban a bukaresti politikai vezetést, hogy különböző „engedményeket” (amelyeket később „privilegiumoknak” minősítettek) nyújtson a magyar kisebbségnek. Végül, de nem utolsó sorban a választások után a politikai döntéshozatal centruma – bár Groza egészen 1952-ig hivatalában maradt – a miniszterelnöktől az RKP Politikai Bizottságához került át. Az átmeneti korszak kettős hatalma már a múlté. Véget ért az az „aranykorszak”, amikor – a magyarsággal szembeni jóindulatát többször kimutató – Grozával még lehetett a hivatalában alkudozni, engedményeket kicsikarni. Az elkövetkező években – az „osztályharc fokozódása” közepette – a különböző alkuk helyett párthatározatok, „irányelvek”, egyéb pártdokumentumok – vagy olyan titkos, sokszor szóbeli utasítások, amelyek szöges ellentétben állnak az éppen érvényben lévő párthatározatokkal, jogszabályokkal – szabták meg a magyar kisebbség sorsát.

Tisztogatások, letartóztatások

A változás első látványos jele a székely származású Luka László/Vasile Lucának¹⁴ (ő ekkor az RKP PB tagja, a szűkebb vezetőségben a „magyar ügyek” felelőse volt) a kolozsvári kommunista pártlap, az *Igazság* 1947. május 22-i számában megjelent „irányadó” írása (*A romániai magyarság útja*) volt, amely többek közt a magyar kisebbség körében megindítandó belső tisztogatásokra szólította fel az MNSZ vezetőségét.¹⁵ A „politikai oroszlánordításra” válasz négy nappal később Balogh Edgártól¹⁶ érkezett: *Tisztító önvizsgálat ideje jött el*. A kolozsvári MNSZ-lapban, a *Világosság*ban megjelent cikkében beismerte az „éberség” hiányát, és Lukának az „elvtelen magyar egység”-re vonatkozó „vádjait”, valamint meghirdette az általános tisztogatást. Az ezt követő kampány következtében kellett távoznia például a Bolyai egyetemről a nagy tudású irodalomtörténésznek, György Lajosnak, a magyarországi jogtörténésznek, Bónis Györgynek, az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület éléről pedig Szász Pálnak és Szász Istvánnak. (Az már a sors fintora, hogy az 1947-es „purifikátorok” egy részét, köztük Lukát, Balogh Edgárt, Kurkó Gyárfást¹⁷ is előbb-utóbb „kipurgálták” – vagyis bebörtönözték...)

Egyébként a letartóztatások már március óta folytak. A tavaszi hónapokban többszáz magyar értelmiségit, vagy egyszerű iparost, földművest hurcoltak el és – bírósági ítélet nélkül – zárták a szamosújvári börtönbe vagy a pitești-i internáló táborba. Az ekkor bebörtönöztek között találhatók olyan közismert személyiségek, mint Venczel József, Márton Áron bíszmasa (a Bolyai megszervezésének egyik kulcsfigurája), Puskás Lajos tanár, a kolozsvári *Tízszervezet* 1941–1944 közti vezetője, Pásztai Géza ügyvéd, szociáldemokrata politikus, Bartha Ignác ügyvéd, volt erdélyi párti képviselő, Oriold Béla egyetemi tanár, Kakassy Endre újságíró, Sass Kálmán érmihályfalvi lelképásztor (akit 1958-ban kivégeztek), Elekes Viktor, a nagyenyedi Bethlen Kollégium rektora. (Csak az Erdélyi Református Egyházkerületből 8 lelkész, tanár

hurcoltak el májusban.¹⁸⁾ A cél egyértelmű volt: *megfélemlíteni* az erdélyi magyar társadalom nem kommunista részét.

Ezek az akciók természetesen nem kizárólag a magyarság ellen irányultak, hiszen a jobboldali, „történelmi” pártok híveit, majd vezetőit (Maniut, Michalachét és másokat) is letartóztatták a nyár folyamán, ősszel bíróság elé állították őket, a Nemzeti Parasztpártot és a Nemzeti Liberális Párt pedig feloszlatták. (Tehát a „népi demokrácia megteremtéséért” folytatott harcban Románia ekkor előrébb tartott, mint Magyarország...)

Magyar gazdasági intézmények „nacionalizálása”

Ami a magyar intézményrendszer helyzetét illeti, talán a legfeltűnőbb a magyar szövetkezetekkel kapcsolatos álláspont módosulása volt az RKP vezetése részéről. Mint említettük, bár nagy nyomás nehezedett a két szövetkezeti központra, a *Kalákkára* és a *Szövetségre*, az MNSZ támogatásának (is) köszönhetően többé-kevésbé sikerült talpon maradjanak. 1947 elején azonban nyílt erőszakhoz folyamodott az INCOOP vezetősége: februárban erőszakkal felszámolta a 900 tagú „*Csik*” *Erdőgazdasági Szövetkezetet*, csíkszeredai székházát pedig elárvereztette. Ez csak a kezdet volt, ugyanis az elkövetkező hónapokban többtucat – olykor 40–50 éves múltra visszatekintő – szövetkezetet számoltak fel. A megváltozott helyzettel Kurkó Gyárfás is tisztában volt. A magyar szövetkezetek önállóságát támogató MNSZ-elnök azonban hiába igyekezett kompromisszumra törekedni, mert ez irányú törekvéseit nem csak az INCOOP sovíniszta vezetősége, de még az RKP vezetése, sőt, az MNSZ szélsőbalos politikusai sem támogatták. A szövetkezeti kérdésben Kurkó hamarosan teljesen elszigetelődött. Az áprilisi szövetkezeti kongresszuson még azt hangoztatta, hogy „*Nincs szó és nem is lehet semmiféle beolvasztásról, mindössze azt kívánja [Groza], hogy... egészséges formában illeszkedjünk be a megadott keretekbe.*”¹⁹ Hogy mik is azok a „megadott keretek”, az heteken belül kiderült. Júniusban az MNSZ alelnökei Bukarestbe hívták a két szövetkezeti központ vezetőit és közölték velük, hogy a szövetség immáron nem tudja biztosítani azt a politikai védelmet, amely addig megóvta a szövetkezeti központokat a beolvasztástól. Ezek után nem volt mit tenni, mint elfogadni a diktátumot és beolvadni a román szövetkezeti hálózatba. Ez azzal a következménnyel járt, hogy ahol egy településen volt külön magyar és román szövetkezet, ott az előbbi beolvadt az utóbbiba, ahol pedig csak magyar működött, ott az önállóságát veszített szövetkezet ki lett szolgáltatva a román központ kénye-kedvének. A két központ nagy értékű vagyonát (üzemeket, gyárakat) *de facto* nacionalizálták.

A szövetkezetek felszámolása után, augusztusban Gyöngyössy István követségi tanácsos²⁰ kénytelen volt „*a román–magyar közeledés gyakorlati megvalósulásának nehézségeiről*” írott jelentésében megállapítani: „*nyilvánvaló az a tendencia, amely nem óhajtja túrni, hogy a romániai magyarság önálló gazdasági bázissal rendelkezék.*”²¹

Míg a szövetkezetek beolvasztása látványos kudarcot jelentett az MNSZ – és az egész erdélyi magyarság – számára, addig a CASBI által zárolt magánjavak felszabadítása – ha felsemésen is – de némi sikert jelentett. A „vélemezett ellenségnek” minősített, mintegy 30–35 ezer erdélyi magyar magánvagyonának visszaszerzése terén két éven át egy jottányit sem haladt előre az MNSZ. Ezalatt az ún. CASBI-raktárakból az értékesebb ingóságok (ezüstmű, szőnyeg stb.) „eltűntek”, a CASBI-gondnokokra bízott javak egy részének ugyancsak „lába kélt”. Úgy hogy mire – hosszas huza-vona, ígérgetés után – végre el kezdték visszaadni a javaikat a tulajdonosoknak – nem volt mit visszaadni. Míg azonban az ingóságok visszaadása legalább

elkezdődött az év folyamán, az ingatlanok, ipari, kereskedelmi vállalatok, bankok zár alóli feloldása – néhány pénzintézet kivételével – el sem kezdődött. Mire aztán erre is sor került volna, jött az államosítás 1948 nyarán.²²

Végezetül megemlíti, hogy a *Csíki Magánjavak* helyzetében 1947-ben alapvető változás nem történt, de a vezetőség kezdettől szorgalmazta az 1946 októberi törvény módosítását, mert el szeretnék volna érni, hogy a megyében található közbirtokosságok erdőkitermelése is a Magánjavak felügyelete alá kerüljön. Kidolgoztak egy újabb törvénytervezetet, mely állami vezetés alatt egyetlen termelési és értékesítési szövetkezetbe tömörítette volna Csík megye összes erdeit. Végül erre nem került sor, egyelőre minden maradt a régiben. Mindazonáltal az egyértelműen kijelenthető, hogy a Magánjavak 1945 után igazában soha nem került vissza a csíki székelyek tulajdonában, nem hívták össze a közgyűlést ezért csak felülről jövő legitimitása volt a vagyonszervezésnek. A befolyt jövedelem nem csak a csíki székely társadalom javát szolgálta, hanem – a megváltozott politikai körülményekből adódóan – abból a politikai pártok, az RKP, az MNSZ és az Ekésfront is hasznot húztak.

A magyar oktatásügy problémái

A magyar nyelvű elemi és középfokú oktatás területén az első változás egy őszi nemzetnevelésügyi miniszteri rendelettel következett be, mely – a költségvetés nehéz helyzetére hivatkozva – megszüntette az egy évvel korábban létrehozott ún. „egységes gimnáziumok” (ezek V–VIII. osztályos iskolák voltak) egy részét, az egyházi iskolák egy hányadától pedig megvonta a költségvetési támogatást, ezen kívül elbocsájtották a tanügy alkalmazottak 30 százalékát. A létszámleépítés azonban korántsem volt olyan tragikus a magyar oktatásra nézve, mivel az állások jó része betöltetlen, vagy „fantom-állás” volt.²³ Ezen kívül a magyar nyelvű oktatásban valóban túltengő elméleti jellegű képzést korrigálandó, több magyar állami – és most még az egyházi vezetőségek beleegyezésével – néhány egyházi középfokú elméleti líceumot gyakorlati képzést nyújtó intézetté alakítottak át.

Az iskolák számában ekkor még lényegi változás nem történt. 1947-ben mintegy 1700–2000 magyar tannyelvű elemi iskolában és 150–170 középiskolában²⁴ kezdtek meg a tanítást. Ez a széleskörű iskolahálózat még mindig biztosítani tudta, hogy a magyar gyermekek közül mindenki az anyanyelvén tanulhasson.

Ráadásul ennek a tanévnek a kezdetén – részben az MNSZ „lobbizásának” köszönhetően, részben pedig mert pillanatnyilag az RKP-nak is érdekében állt²⁵ – Moldvában néhány csángó-magyarok által lakott faluban (Lészped, Újfalu, Klézse, Rákosfalva) magyar tanítási nyelvű elemi iskolák nyíltak. Az elkövetkező években a magyar iskolahálózat fokozatosan gyarapodott Bákó megyében, de az újabb magyarságpolitikai fordulatot követően, 1952-ben nagy részüket felszámolták.

Ami a felsőfokú képzést illeti, a Bolyai egyetem életében az első negatív változás még 1947 nyarán következett be: Benedek Marcell irodalomtörténész, fia, Benedek István pszichológus, Felvinczi Takács Zoltán művészettörténész, a már említett Bónis György, dr. Környey István, és dr. Ludány György orvosprofesszorok, majd október végén Zolnai Béla irodalomtörténész is visszament Budapestre, mivel vagy nem hosszabbították meg a román hatóságok az éves szerződésüket, vagy jobbnak látták, ha „önként” távoznak Erdélyből. Az ellentmondásos helyzetet azonban mi sem mutatja jobban, mint hogy ugyanezen a nyáron dr. Csögör Lajos

rektor és dr. Obál Ferenc professzornak sikerült még négy újabb vendégprofesszort meghívniuk Marosvásárhelyre, az orvosi karra. (Ők 1952-ig maradhattak ott.)

Az ősszel újabb elbocsátásokra került sor: nyugdíjaztak több, nagy tekintélyű (de a polgári demokrácia híveként számon tartott) professzort: a már említett György Lajost, valamint Balogh Ernőt, Tavaszy Sándort és másokat, valamint – részben az ország nehéz költségvetési helyzetre hivatkozva – „komprimáltak” (leépítették) többek között Jordáky Lajost, a szociológia, Venczel Józsefet a statisztika és Lőrincz Ernő Andrást a szülész-nőgyógyászat professzorait. Az előbbi kettőnek még a tanszékeit is megszüntették.²⁶ Ezenközben Marosvásárhelyen az orvosi kar mellé gyógyszerészeti fakultást is tudtak szervezni – az már más kérdés, hogy a következő évben, a „tanügyi reform” nyomán úgy tűnt, hogy Bukarest ezt fel akarja számolni. (Végül sikerült megmenteni.)

Egyébiránt tavasszal újabb sikerről tudott beszámolni az MNSZ-sajtó: egy évnyi tárgyalás-sorozat után végre megalakíthatták a kolozsvári *Almémöki Intézet* magyar tagozatát, az oktatás március végén el is kezdődött. A *Mezőgazdasági Intézet* magyar tagozatának felállítását azonban ebben az évben sem sikerült elérni, majd csak a már említett 1948-as „tanügyi reform” után tudták beindítani a magyar nyelvű agrármérnök képzést.

A magyar–román államközi kapcsolatok alakulása

A békeszerződés aláírása, illetve ratifikálása, a két ország közti hivatalos diplomáciai kapcsolatok helyreállítása után²⁷ sokan arra számítottak, hogy a még vitás kérdéseket végre rendezni fogja a két ország. Csakhogy ez nem következett be.

A magyar kormány a CASBI-kérdés ügyében még 1946 decemberében közvetlen tárgyalásokat javasolt, amelyekre csupán a következő év májusban került sor. A tárgyalások lezárásaképpen május 16-án a két ország képviselői aláírtak egy diplomáciai jegyzőkönyvet a CASBI-kérdés rendezéséről. Az ún. Protocole – végrehajtása esetén – többek között lehetővé tette volna a CASBI-gondnokok által megkárosított tulajdonosok kártalanítását, és hozzájárult, hogy a Romániából elmenekültek érdekeit a magyar állam képviselje. Bár a jegyzőkönyv bizalmas záradékában a román kormány megbízottja kötelezettséget vállalt arra, hogy hat héten belül ratifikálják az egyezményt, erre még sem kerül sor, ugyanis azt a kormány két sovinszta-kommunista minisztere, Gheorghe Gheorghiu-Dej nemzetgazdasági- és Lucrețiu Pîrîțescu igazságügy-miniszterek mereven ellenezték, és arra az álláspontra helyezkedtek, hogy a magyar javak feloldási módját egyoldalúan, törvény és nem egyezmény alapján óhajtják „liquidálni”. Ezt követően Budapest azt igyekezett elérni, hogy a készülő törvénytervezet szövegezésénél bizonyos magyar szempontok is érvényesüljenek. Az 1947. október 13-án megjelent 333. sz. törvény azonban számos ponton jóval hátrányosabb volt, mint a május 16-i egyezmény (például a CASBI-gondnokok által – az esetek jó részében tudatosan – okozott károkért történő kártérítésről szó sem esett). Ezt követően legalább a reménye megteremtődött annak, hogy a vállalatok, pénzüzetek hamarosan fel fognak szabadulni a CASBI-zár alól – ám hamarosan kiderült, hogy szó sincs erről. Ráadásul 1947 második felében elkezdődött az irányított gazdálkodásra történő áttérés, melynek során kényszerfuzionáltatták a bankokat, a vállalatok pedig egyre szorosabb állami ellenőrzés alá kerültek.

A megoldatlan kérdések közé tartozott a két ország közötti személyforgalom román részről történő korlátozása is. Sokan emlékeztek még arra, hogy Groza 1945-ben többször kilátásba

helyezte a magyar–román határ „légisítését” – helyett Teohari Georgescu kommunista belügyminiszter még 1945 júniusában visszaállította az útlevélkényszert, októbertől pedig külön kiutazási vízumra volt szükség az eltávozáshoz. 1947 novemberétől már csak a Siguranța hivatalaiban lehetett kérvényezni az útlevelet, másrészt annak kiadását számos feltételhez kötötték. (A kérvényben többek közt fel kellett tüntetni, hogy él-e külföldön családtag és az mikor, milyen körülmények között távozott Romániából.) Nem csoda, hogy ilyen körülmények közt igen kevesen kaphattak útlevelet, emiatt a „zöldhatáron” megnőtt az illegális személyforgalom, pedig a határsértőkkel szemben a határőrség felszólítás nélkül használta a fegyverét.²⁸ (Egyébként a békeszerződés aláírása után még meglévő hét határátkelőhelyből csak egy közúti és két vasúti határátkelőhely maradt nyitva, a többieket megszüntették.) 1947-ben tehát egy valóságos vasfüggöny ereszkedett le a két „testvéri, népi demokratikus ország” közé. Az utazási nehézségek ügyét magyar részről a kolozsvári konzulátus ismételt felállításával szerették volna megoldani. (1940 előtt is működött a városban magyar konzulátus.) A román kormány azonban a kezdeti ígérgetések után elzárkózott a kérdés megtárgyalásától.

A vízumkérdéshez kapcsolódott egy másik probléma: az állampolgársági vita, valamint az Erdélyben maradt, de repatriálni óhajtó magyar állampolgárok kiutazásának, illetve ingóságai kiszállításának megkönnyítése, illetve egyáltalán a lehetővé tétele. Ami az állampolgársági kérdést illeti, ez röviden úgy foglалható össze, hogy a román kormányzat kezdettől fogva arra törekedett, hogy a béketárgyalások lezárása előtt lehetőleg minél több magyar hagyja el Erdélyt, illetve a lehető legkevesebb menekültet vagy hadifoglyot akartak visszaengedni. Erdély „magyartalanításának” szándékáról 1947-ben sem tettek le. *„Román részről kitartanak azon álláspont mellett, hogy az 1940–44 között Magyarországról Észak-Erdélybe költözött egyének magyar állampolgárok és így idővel el kell hagyniok az ország területét. Az ilyen személyek munkát nem vállalhatnak és ha elvileg egyes alsóbb hatóságok ez irányú szándékai ellenére nem is teszik át őket a határon, ezáltal közvetve lehetetlenné teszik itteni létüket. Ezzel szemben nem engedik visszatérni Romániába azokat az erdélyieket, akik a háború viszontagságai elől menekülve Magyarországra, onnan szülőföldjükre visszatérni kívánnak. Ma is egyes – bár szubaltern – román hatóságok támogatásában részesülnek azok a próbálkozások, amelyek vitathatatlanul román állampolgárságú magyarokat Magyarországra való kivándorlásra óhajtának rábírni.”* – írta Gyöngyössy István követségi tanácsos az augusztus 27-i jelentésében.²⁹ (Itt jegyezzük meg, hogy miközben igyekeztek minél több magyartól „megszabadulni”, azonközben lankadatlanul folyt tovább a még magyar többségű városok elrománosítása. Egy 1947. május 9-i rendelettel megszigorították a letelepedést a nagyobb erdélyi városokban, ami azt jelentette, hogy a többségi nemzethez tartozók különféle ürüggyekkel megkapták a lakhatási engedélyt, míg a magyarok vagy a németek nem.)

Ami a repatriált vagy repatriálni óhajtó magyar állampolgárok Romániában maradt vagyonát illeti, ez a kérdés évek óta vitára adott okot – és tulajdonképpen csak az ötvenes évek közepére sikerült lezárni. Ami talán a legnagyobb értéket jelentette, az az ottmaradt földbirtok volt.³⁰ A földbirtokokat 1947-től kezdték kisajátítani – a budapesti kormány minden tiltakozása dacára, míg az ingóságok kiszállítása (már ami egyáltalán megmaradt és nem lopták szét) csak 1948 után kezdődött meg.

A Magyar Népi Szövetség agonizálása

Korábban szó volt már róla, hogy az MNSZ 1945–46 során bizonyos kérdésekben igyekezett a magyar érdekeket képviselni. A belül megosztott, bizalmi tőkéjének egy részét már 1945 végén elveszített, kommunisták vezetete szövetség az 1946-os választások előtt még igyekezett „harcos” érdekvédőként megmutatkozni a választói előtt – de ezt csak azért tehette, mert pilanatnyi érdekei miatt „mentora”, az RKP eltűrte azt. A már említett májusi Luka-cikk után azonban nyilvánvalóvá vált, hogy az érdekvédelemnek vége, és a „népi demokrácia építésében” kell szerepet vállalnia az MNSZ-nek. A szövetkezetek megvédése kapcsán elszenvedett kudarc, a tisztogatások meghirdetése,³¹ a római katolikus egyház elleni kampányban való részvétel³² még azokat is eltántorította a szövetségtől, akik az 1945 végi politikai válság idején kitartottak. Mellette már csak az elkötelezett kommunisták és a politikai naívak maradtak hűségesek. Még a „szalonkommunista” diplomata, Gyöngyössi István is kénytelen volt elismerni ősszel, hogy *„a speciálisan magyar ügyekben mutatott aránylag kevés érély folytán a Népi Szövetség népszerűsége az erdélyi magyarság körében az utóbbi időben veszélyesen csökkent.”*³³

A szövetségen belül tavasszal megerősödött a szélsőbal szárny: Bányai László, Czikó Nándor, Csákány Béla, Juhász Lajos, Takács Lajos többségbe kerültek a május végi, maratoni hosszúságú bukaresti VB-ülésem – „a politika megerősítése céljából”, de alapszabályzat-ellenesen – létrehozott héttagú Politikai Titkárságban. A központi vezetőség élén történt változások után szinte rögtön megindultak a vidéki szervezetekben is a tisztogatások. Némi túlzással azt is mondhatnánk, hogy 1947 második felétől az MNSZ kisebbségi érdekvédelmi szervezetből „önfeljelentő”, „közösségpurifikáló” szervezetté vált. A belső erőviszonyok megváltozását leglátványosabban Kurkó Gyárfás bukása jelezte. Ő már a szövetkezetek beolvasztása körüli tárgyalásokon sem vett részt – gyógykezelésen volt. Amikor felépült, már „politikai beteg” volt. Az volt a „bűne”, hogy az MNSZ és az RKP kapcsolatát két egyenlő fél viszonyaként képzelte el, és nem akarta tudomásul, hogy egyfelől az RKP-tagságából kifolyólag nem rendelkezik szabad politikai mozgástérrel, sőt még az MNSZ kisebbségpolitikai irányvonalának meghatározásában sem dönthet autonóm módon a kommunista hatalomátvétel előestéjén már „idejétmúlt” a kisebbségi érdekek képviselője, ráadásul a végsőkig kitartott a magyar szövetkezetek önállóságának fenntartása mellett. Az MNSZ-en belül fokozatosan radikalizálódott, felismerte: a nemzetiségi jogok biztosítását össze kell kapcsolni az államtól független magyar intézményrendszer fenntartásával. Az 1947. novemberi 21–23-i temesvári kongresszuson a szélsőbalosok „lecserélték” Kurkó Gyárfást, és a „társutas értelmiségi” Kacsó Sándor³⁴ lett a szövetség elnöke. Bár az MNSZ papíron még létezett az elkövetkező években, jelentősége a nullával vált egyenlővé...

Ha meg akarjuk vonni az 1947-es év mérlegét, a következőket lehet megállapítani. A mérleg egyik serpenyőjébe kerülhet az a tény, hogy a magyar oktatásügyi és kulturális intézmények, az egyházak még látszólag gond nélkül működhetnek, a perspektíva előttük biztatónak tűnik. A mérleg másik serpenyőjében azonban ott találhatók azok a magyar gazdasági intézmények, melyek már az 1948-as államosítások előtt elvesztek az erdélyi magyar társadalom számára. A gazdasági intézmények „nacionalizálásához” pedig az MNSZ – mely 1947-ben már csak az RKP egyik „tömegszervezete” – statisztált. Nem is tehetett mást, hisz’ kommunisták vezették, akik 1947-ben már a „népi demokrácia építésének” lázában égtek és szentül hitték, hogy a „demokrácia kiteljesedése” (értsd: a kommunista uralom megszilárdulása) automatikusan megoldja majd az erdélyi magyarság problémáit is. Az utókor már jól tudja, miként oldotta meg...

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ANDREESCU, ANDREEA – NASTASĂ, LUCIAN – VARGA ANDREA (Ed.): *Minorităţi etnocalestale mărturie documentare: Maghiarii din România (1945–1955)*. Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, Cluj, 2002.
- FÜLÖP MIHÁLY – VINCZE GÁBOR: *Revízió vagy autonómia? Iratok a magyar–román kapcsolatokról történetéről 1945–1947*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 1998.
- FÜLÖP MIHÁLY – VINCZE GÁBOR: *Vasfüggöny Keleten. Iratok a magyar–román kapcsolatokról 1948–1955*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2007.
- NAGY MIHÁLY ZOLTÁN – VINCZE GÁBOR: *Autonómisták és centralisták. Észak-Erdély a két román bevonulás között (1944. szeptember–1945. március)*. Erdélyi Múzeum-Egyesület–Pro-Print Könyvkiadó, Kolozsvár–Csíkszereda, 2004.
- NAGY MIHÁLY ZOLTÁN: Érdekvédelem és pártpolitika. A Magyar Népi Szövetség érdekképviseleti funkciója. In: *Integrációs stratégiák a magyar kisebbségek történetében*. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2006. 343–366.
- OLTI ÁGOSTON: A romániai magyar szövetkezetek beolvasztása. In *Közgazdász Fórum*, 2003. 6. sz. 15–17.
- OLTI ÁGOSTON: A Csíki Magánjavak a második világháború után. In *Autonóm magyarok? Székelyföld változása az „ötvenes években”*. (Tanulmányok.) Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2005. 84–111.
- VINCZE GÁBOR: *Illúziók és csalódások. Fejezetek a romániai magyarság második világháború utáni történetéből*. Státus Könyvkiadó, Csíkszereda, 1999.
- VINCZE GÁBOR: *Történelmi kényszerpályák – kisebbségi realpolitikák. Dokumentumok a romániai magyar kisebbség történetének tanulmányozásához. II. kötet: 1944–1989*. Pro-Print Könyvkiadó Csíkszereda, 2003.

JEGYZETEK

- ¹ Gyallay-Pap Domokos követségi titkár emlékirata az erdélyi magyarság legsürgősebb sorskérdéseiről. (Budapest, 1947 február 28.) Magyar Országos Levéltár, a külügyminisztérium román adminisztratív iratai, XIX-J-1-k, 18. doboz, 16/a csomó, 49/pol.-1947.
- ² Bővebben lásd Nagy–Vincze 2004.
- ³ A bukaresti Magyar Politikai Misszió egyik jól értesült román informátora is úgy látta 1946 tavaszán, hogy: „a Groza-kormány által inaugurált egyenjogúsítási politika a legfontosabb érve a román békeelőkészítő tevékenységnek”. Lásd Fülöp – Vincze, 1998. 164.
- ⁴ Bővebben lásd Vincze 1999. 225–235. és Andreescu–Nastas–Varga 2002. 495–496.
- ⁵ Elég, ha csupán arra utalunk: bár 1946 októberében már 1781 elemi iskolában és 262 középiskolában tanulhattak a magyar diákok az anyanyelvükön, de igen nagyarányú volt a pedagógushíány, sok esetben gyengén felszerelték voltak az épületek.
- ⁶ Helyhiány miatt itt nem térünk ki az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület, az Erdélyi Múzeum-Egyesület és az Erdélyi Tudományos Intézet helyzetére, csupán annyit jegyzünk meg, már az is eredménynek könyvelhető el, hogy 1944-ben nem szűntek meg, és úgy-ahogy működtek 1949-ig.
- ⁷ Bővebben lásd Vincze 1999. 151–170.
- ⁸ A zsidó származású Hirsch Dezső ügyvédet még Bárdossy László követ vitte ki jogtanácsosnak a bukaresti magyar királyi követségre. Ott maradhatott a zsidó törvények után is, csak 1945 tavaszán tért vissza egy fél évre Budapestre, majd a magyar misszió megalakulása után visszatért a román fővárosba, és ott a CASBI-kérdés szakértője lett. Mivel igen jó román kapcsolatai voltak úgy a bal-, mint a jobboldal prominenseivel, első számú informátornak számított a budapesti külügyminisztériumban.
- ⁹ Idézi Vincze 1999. 114.

- ¹⁰ Demeter Béla (1910–1952), publicista, szerkesztő. Az Erdélyi Fiatalok alapító tagja, 1936-tól az Erdélyi Gazda, 1941-től 1944-ig az Esti Lapok főszerkesztője volt, és az Erdélyi Párt vezetője, gr. Teleki Béla titkára. 1946-tól Tildy Zoltán tanácsadója, a Béke-előkészítő Osztály munkatársa. 1951-ben az ÁVH kiadta a Securitaténak, a vallatások alatt elhunyt.
- ¹¹ A jelentést közli: Fülöp–Vincze 1998. 103.
- ¹² A „Kaláka” Központhoz 585 fogyasztási-, 78 hitel-, 12 tej-, 5 ipari- és 1 gazdasági szövetkezet, összesen 681; a „Szövetség” Központhoz pedig 238 hitel-, 134 tej-, 25 ipari-, 9 erdőkitermelő-, 4 mezőgazdasági- és 11 egyéb tárgyú szövetkezet, összesen 421 szövetkezet tartozott. Olti, 2003. 15.
- ¹³ A magyar közvélemény előtt nem ismeretes, hogy az 1946-os román választásokhoz képest a magyarországi 1947-es „kékcédulás” választások a lehető legtörvényesebbek voltak, az RKP ugyanis „megfordította” a választási arányokat. Becslések szerint a két jobboldali pártra leadott szavazatmennyiséget kapták meg eredetileg a baloldali pártok. Ráadásul még a saját szövetségesüktől, az MNSZ-től is loptak – minek eredményeképpen a várható 40 helyett 29 mandátumot szereztek. Lásd Gyöngyössy István követségi tanácsos 1946. november 25-i jelentését. MOL, a bukaresti követség TÜK-iratai, XIX-J-33-b, 3. doboz, 5/c tétel, 218/pol.-1946.
- ¹⁴ Luka László/Luca, Vasile (1898–1963), háromszéki születésű kommunista politikus. 1919-ben még a Székely Hadosztályban harcolt, majd a Vörös Hadseregben. Visszatérve Erdélybe az illegális KRP egyik aktivistája, majd vezetője lett, több ízben elítélték. 1940-ben, Észak-Bukovina szovjet megszállásakor a cernăuți-i börtönből szabadult, a háború alatt dolgozott a moszkvai rádió román szerkesztőségében, tagja volt Szovjet-Ukrajna Legfelsőbb Tanácsának. 1944 szeptemberében tért haza, az ODA országos főtitkára lett, 1945–52 az RKP KB, ill. az RMP KV és a PB tagja volt. 1948–52 között pénzügyminiszter. 1952-ben koholt vádakkal letartóztatták, 1954-ben másod fokon életfogytiglanra ítélték, a nagyenyedi börtönben halt meg. Tipikus esete az asszimiláns magyar kommunistának, aki románabb akart lenni a románnál.
- ¹⁵ „Népboldondítás és a tényleges népi érdekektől idegen minden olyan nyilatkozat, amely általában vett magyar érdekről beszél... Nem lehet az elvtelen »magyar egység« szomorú jelszavával a romániai magyar közéletet ismét a kiszípolozó földesurak, bankárok, és a falu uzsorásai szolgálatába állítani.”
- ¹⁶ Balogh Edgár (1906–1996), publicista, szerkesztő, 1940 előtt a MADOSZ alapító tagja, a Gaál Gábor féle Korunk munkatársa. 1945–46-ban az MNSZ egyik alelnöke volt, 1948–49-ben a Bolyai egyetem rektora, nemzetgyűlési képviselő, 1949-ben koholt vádakkal letartóztatták, 1954-ben elítélték, kegyelemmel szabadult 1955-ben. Tipikus alakja a „hasznos idióták” táborának.
- ¹⁷ A lakatos szakképzettséggel rendelkező Kurkó Gyárfás (1909–1983) politikai pályáját a MADOSZ-ban kezdte, 1934-től a – szervezet átszervezéséig – a MADOSZ elnöke. 1944–1947 között az MNSZ elnöke. 1947-ben megfosztották elnöki tisztségétől, majd 1949. őszi letartóztatása után együtt ítélték el Márton Áronnal mint „magyar irredentát”, csak az 1964-es amnesztiával szabadult. A tisztességes, de naív politikus tipikus esete.
- ¹⁸ Lásd Vásárhelyi János püspök 1947. május 29-i levelét. Közli: Andreescu–Nastasă–Varga 2002. 506–507. Itt jegyezzük meg, hogy a letartóztatottak jó rész megtalálható egy fiktív „Magyar Ellenállási Mozgalom”-ról készített jelentésben, melyet a politikai rendőrség fantáziadús „szakemberei” állítottak össze 1946 nyarán és Kolozsváron minden kritikai megjegyzések nélkül közreadták 2002-ben. Lásd Andreescu–Nastasă–Varga, 2002. 413–436.
- ¹⁹ Szövetkezés, 1947. április 15.
- ²⁰ Gyöngyössy István (1910–1994), nagyváradi származású jogász, diplomata. A harmincas évek végén települt át Magyarországra, és 1945-ben lépett be a kommunista pártba. A bukaresti Misszióra 1946 tavaszán került ki, a kigazdapárti Nékám Sándor 1946 végi visszahívása után vette át a külképviselet vezetését. 1949–1954 között politikai elítélt. (A korabeli román források – és még napjaink néhány szakmunkája is – rendszeresen

összekeverték a kiscgazda külügyminiszter Gyöngyösi János és a kommunista diplomata, Gyöngyössy István nevét...)

- ²¹ Fülöp–Vincze 1998. 362.
- ²² Bővebben lásd Vincze 1999. 126–132.
- ²³ Szabad Szó, 1947. október 9. Gyöngyössy István bukaresti követségi tanácsos az 1947. október 10-i jelentésében – magyar tanügyi illetékesektől szerzett információkra hivatkozva – azt állította, hogy a magyar tanügy kedvezően úszta meg az országos leépítéseket, ugyanis a tavaszi költségvetési vita során a magyar tanügyi vezetők olyan nagy számokat terjesztettek elő, hogy emiatt a 30 százalékos létszácsökkentés sem okozhatott gondot. MOL, román TÜK-iratok 1945–1956, XIX-J-1-j, 18. doboz, 190/pol-1947.
- ²⁴ A korabeli források igen eltérő számadatokat közölnek a magyar iskolák számáról. Lásd Fülöp–Vincze 1998. 308–309.
- ²⁵ Az RKP eleinte azért támogatta az MNSZ-nek a csángók közt folyó agitációs-szervező munkáját, valamint a magyar tannyelvű iskolák felállítását, mert úgy gondolták, hogy a nagyarányú analfabétizmus visszaszorításával, az anyanyelvű művelődés elterjesztésével a csángókat „ki lehet vonni az egyház befolyása alól”, és a köztük folytatott kommunista propaganda, a politikai munka is hatékonyabbá válik.
- ²⁶ Monitorul Oficial, 1947. október 4. és 16. Jordáky Lajos és Venczel József elbocsájtásának politikai okai voltak.
- ²⁷ A diplomáciai kapcsolatok helyreállítása után, 1947 októberében nyílt meg a követség, addig csak Magyar Politikai Misszió működött Bukarestben. Ennek az elődje az 1946 februárjában létesült Magyar Misszió volt, melynek kezdetben még konzuli jogköre, vízumkiadási joga sem volt, azzal csak 1946 augusztusától rendelkezett. 1946. december 10-től a Groza-kormány elismerte ún. politikai misszióknak.
- ²⁸ Az augusztus 22-i Világosságban egy közlemény jelent meg, miszerint: „A határrendőrség felhívja a figyelmet, hogy szigorú intézkedéseket foganatosítottak a határ mentén, és a legújabb rendelkezés szerint a határrendőrségnek felszólítás nélkül is fegyvert kell használnia azok ellen, akik a tilos zónába szöknek.”
- ²⁹ Fülöp–Vincze 1998. 361. Lásd még Gyöngyössy augusztus 6-i jelentését. Uo. 345–348.
- ³⁰ A budapesti földművelésügyi minisztérium 1949-es nyilvántartása szerint mintegy 5800 személy rendelkezett 50 hektár alatti birtokkal, melyek összterülete akkor meghaladta a 31 ezer hektárt. Ennek értékét az FM-ben mintegy 36 millió forintba becsülték.
- ³¹ A július 9-i Világosság tudósítása szerint az MNSZ megyei intézőbizottsági ülésen Nagy Miklós ügyvezető elnök kijelentette: „Aki nincs velünk, ellenünk van!”
- ³² Az erdélyi katolikus egyház karizmatikus vezetője nyíltan csak 1947 nyarán fordult szembe azzal az MNSZ-szel – melyet addig az unokatestvére, Kurkó Gyárfás vezetett –, amikor a sajtókampányt indítottak ellene az MNSZ-lapok. Július 7-én Márton Áron arra hivatkozva, hogy a Világosságban az Egyházmegyei Tanács (Státus) elnökét ért támadás minden bizonnyal az MNSZ vezetőségének hozzájárulásával jelent meg, bizalmas körlevélben utasította egyháza minden papját, hogy tartózkodjanak az MNSZ-szel való mindennemű együttműködéstől és ha tagok, lépjenek ki, sőt ezt közöljék híveikkel is. A körlevél egy példányát a Siguranța megszerezte, majd – a Márton Áron ellen folyó sajtókampány részeként az augusztus 22-i marosvásárhelyi Szabad Szó részletesen ismertette.
- ³³ Fülöp–Vincze 1998. 383.
- ³⁴ Kacsó Sándor (1901–1984) a két világháború között számos magyar napilapnak volt a munkatársa (Keleti Újság, Újság, Brassói Lapok). A szocialista eszmékhez való kötődése közismert volt, de ez nem zárta ki együttműködését az Országos Magyar Párttal vagy 1940–1944 között a Magyar Népközséggel sem. 1944 őszén a Tîrgu Jiu-i táborba internálják, ahonnan csak 1945 júniusában szabadul. 1945–46-ban a Falvak Népe főszerkesztője, 1946-ban parlamenti képviselő, 1947–1952 között az MNSZ elnöke.